

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: СТАН ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ

Досліджено стан державного боргу, основні причини його виникнення та зростання, етапи формування державного боргу в Україні. Надані рекомендації щодо основних шляхів оптимізації і гаранту уникнення нової кризи.

The condition of a public debt, principal causes of its occurrence, stages of formation of a public debt in Ukraine is investigated. Recommendations concerning the basic ways of optimization and a guarantee of avoidance of new crisis are given.

Практично всі країни світу, проводячи економічні перетворення, користуються зовнішніми та внутрішніми джерелами фінансування. Раціональне використання отриманих кредитів сприяє прискоренню економічного розвитку, рішенню соціально – економічних проблем, збільшенню зайнятості виробничих факторів.

Проблема державного боргу вважається досить дослідженою у західній літературі. Значну увагу дослідженню цієї проблеми приділяли видатні економісти минулого А.Сміт, Д.Рікардо, А.Вагнер та інші. Такі вітчизняні економісти як: О.І.Барановський, А.М.Мороз, М.Суторміна, В.А.Ющенко та інші присвячували свої роботи теоретичним і практичним питанням державного боргу. Погляди представників наукових шкіл щодо впливу державного боргу на економіку держави й добробут населення досить різні. Так, А. Сміт у своїй праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" наголошував, що зростання державного боргу може спричинити банкрутство держави як позичальника. Д. Рікардо вважав, що державний борг призводить до відпливу капіталу, а дефіцитне фінансування скорочує приватні заощадження. Лернер писав що: "Державний борг не є тягарем для майбутнього покоління, бо якщо воно здійснюватиме платежі за цим боргом, то платитиме самому собі. Державний борг не є тягарем для нації, оскільки кожен цент процентів чи погашення основної суми позики, яка зібрана серед громадян як платників податків для здійснення платежів за державним боргом, повертається до громадян як до власників облігацій державних позик". А.Лернер вважав що зростання зовнішнього боргу тільки тоді стає кабалою, коли залучені фонди йдуть на поточні цілі й не приводять до створення нової вартості й багатства. Зовнішні позики, залучені на фінансування об'єктів промислового чи сільськогосподарського будівництва, тобто витрачені продуктивно, дадуть можливість повернути фонди з процентами, а залишок збільшить вартість і національне багатство [3,с.8-36]. На наш погляд концепція А.Лернера для України є найбільш характерною.

Останніми роками державні позики все частіше відіграють в Україні важливу роль. Вони застосовуються як метод мобілізації грошових ресурсів до державного бюджету, інструмент регулювання грошово–кредитної сфери й платіжного балансу

країни. Але відсутність цілісної державної політики по залученню та використанню позик призводить до виникнення і подальшого зростання державного боргу.

Державний борг – загальна сума емітованих але не погашених позик з нарахованими відсотками, а також прийнятих державою на себе у відповідний спосіб зобов'язань. Державний борг складається із внутрішнього і зовнішнього. Державним внутрішнім боргом України є строкові зобов'язання Уряду України у грошовій формі. Державний внутрішній борг гарантується всім майном, що перебуває у загальнодержавній власності. Зовнішній борг - борг іноземним державам, організаціям і особам. Він лягає тягарем на країну, оскільки вона повинна віддавати товари і послуги в рахунок сплати відсотків і погашення боргу [5,с.232-240].

Основними причинами створення та збільшення державного боргу є: тяжкі періоди для економіки (війни, економічні спади); вплив політичних бізнес – циклів; недолік політичної волі; скорочення податків з метою стимулювання економіки без відповідного коригування державних витрат; недосконале бюджетне планування та приховане субсидування імпортерів; м'які бюджетні обмеження та приховані субсидії; постійний дефіцит платіжного балансу; циклічні спади й автоматичні стабілізатори економіки; розбалансованість зовнішнього сектора економіки та ін.

Формування державного боргу в Україні почалося з кінця 1991 – початку 1992 р. (заборгованість Радянського Союзу була віднесена до державного боргу Росії). Виділяють декілька етапів формування та розвитку державного боргу України. З 1996р по 1998р Україна активно брала позики на зовнішніх ринках капіталу, що було зумовлено більш низькою вартістю таких грошей(в порівнянні з ціною позик на внутрішньому ринку),а також тим, що такі кредити не являються “зв'язаними ”тобто кредитори не пов'язують надання коштів з виконанням тих чи інших програм, як наприклад, МВФ. Таким чином на кінець 1998р зовнішній борг досяг 11,47 млрд. доларів. З кінця 1998 р до початку 2000 р. Україна різко скорочує позики на зовнішніх ринках у зв'язку з азіатською і російською кризами, які відбили бажання у інвесторів вкладати кошти в ринки що ростуть. З 2000р Україна намагалася реалізувати на практиці довгострокові механізми розв'язання боргової проблеми, так як короткострокові заходи, до котрих звертались упродовж минулого етапу, призвели тільки до загострення ситуації. Розв'язання проблеми боргового тягаря 2000 – 2001 років проводилось по трьом напрямкам: реструктуризація боргу перед комерційними кредиторами; створення чинників для надання Україні кредитів МВФ у рамках програми розширення фінансування, що є необхідним чинником реструктуризації боргу перед Паризьким клубом; налагодження проблеми боргу перед Паризьким клубом та Туркменістаном. У результаті прийнятих заходів у рамках активного управління зовнішнім боргом Україні вдалося розв'язати проблему пікового тягаря платежів по обслуговуванню та погашенню боргів, котрі приходились на 2000 – 2001 роки., знизити упродовж першого кварталу 2001 року обсяг державного зовнішнього боргу на 233,2млн.доларів, а також створити чинники для оновлення програми співпраці з МВФ та іншими міжнародними організаціями економічного розвитку. Але з 2001 року державний борг країни знову почав збільшуватися (див. таблицю № 1) і його структура залишається незадовільною, оскільки зовнішня складова відіграє ключову роль.

У 2003 році уряд надав перевагу зовнішнім запозиченням, розмістивши десятирічні євробонди зі ставкою купона 7,65 % річних. Відтак зовнішній борг України ще збільшився, а внутрішній – зменшився, оскільки за 11 місяців 2003 року Мінфін

виплатив за облігаціями внутрішньої державної позики 2,2 млрд. грн., тоді як залучив до бюджету за рахунок нових запозичень удвічі менше – 1.0 млрд. грн.

Динаміка державного боргу України за 1996-2004рр.

Таблиця 1

Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Держ. борг Всього (млн.грн.)	20447	28337	52758	79829	77023	74629,8	75729,1	77526,4	80127,3
Держ. борг Всього (млн.дол.)	10801	14992	15395	15304	14173	14085,1	14201,7	14339,0	15072,9
Зовнішній держ.борг (млн.дол.)	8835,2	9550,1	11469,3	12442,2	10346,3	10113,1	10196,8	10453,1	11078,6
Внутріш. держ.борг (млн.дол.)	1965,8	5371,9	3925,7	2861,8	3826,7	3972,0	4004,9	3885,9	3994,3
Внутріш. держ.борг (млн.грн)	3721,4	10201,3	13453,3	14928,0	20796,2	21045,6	21355,6	21009,7	21233,7

При цьому, незважаючи на проголошений урядом намір упродовж 2001–2004 рр. поліпшити співвідношення шляхом збільшення питомої ваги внутрішнього боргу, воно залишається фактично незмінним – зі значним, майже у 2,2 раза, перевищенням зовнішньої складової. Згідно з держбюджетом на 2004 рік обсяги зовнішніх залучень становлять 6,4 млрд. грн. (1,2 млрд. доларів США), а внутрішніх – 4,5 млрд. грн. [2,с.4-6].

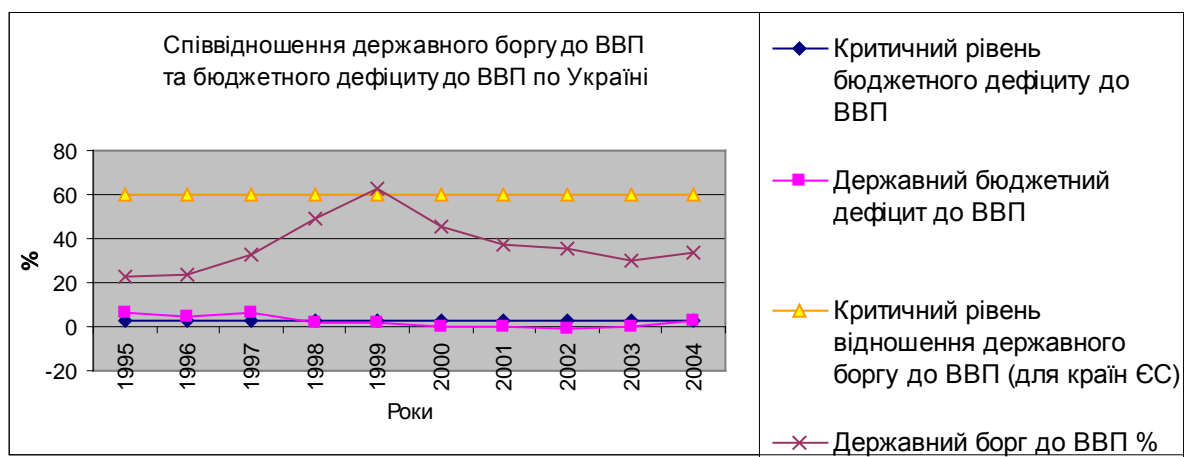
У відповідності з Законом України “Про державний бюджет України на 2005р” граничний розмір державного зовнішнього боргу на 2005р встановлено на рівні 9 млрд. 285 млн. 549,7 тис. дол. США, внутрішнього на рівні 15 млрд. 784 млн. 72 тис. гр. або 1 млрд. 133 млн. 911,9 тис. доларів США [1,с.5-38].

Таким чином, як ми знаємо, в момент проголошення незалежності Україна мала нульовий рівень державного внутрішнього боргу отже, якби Уряд використовував залучені кошти більш ефективно, а саме, на фінансування промисловості та сільського господарства, то державний борг України за 12 років її незалежності був би набагато меншим, ніж зараз.

Наявність державного боргу характерна для більшості країн світу, його розміри, розміщення та методи погашення безпосередньо впливають на всі сторони економічного життя країни, а саме : дефіцит державного бюджету, звуження чи розширення сукупного попиту і пропозиції, що робить державний борг важливим інструментом фінансової політики держави. Отже невірне використання цього інструменту може призвести не лише до небажаних ускладнень, але й до фінансової кризи.

Державний борг дуже тісно переплітається з бюджетним дефіцитом: з одного боку, бюджетний дефіцит формує борг держави, а з іншого обслуговування боргу вимагає додаткових витрат бюджету і часто зумовлює зростання бюджетного дефіциту. Абсолютний розмір державного боргу є не дуже показовим макроекономічним індикатором, оскільки борг зростає у міру збільшення ВВП, і на його величину впливає інфляція. Більш змістовним є відносний показник заборгованості – відношення боргу до ВВП. У відповідності з Маастрихтським договором для країн-учасниць ЄС розраховано максимально допустимий об'єм співвідношення державного боргу до ВВП до 60 % і дефіциту бюджету до 3 % ВВП. У разі невідповідності він негативно впливає на функціонування грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

Так як Україна взяла курс на ЄС, а одним з умов вступу є дотримання вище перелічених вимог то актуальним буде розглянути співвідношення державного боргу до ВВП і бюджетного дефіциту до ВВП по Україні (Діаграма 1).

Як показує аналіз даних, приведених вище, Україна по співвідношенню державного боргу до ВВП перевищила максимально – допустимий об'єм в 1999 році на 3 %, а по співвідношенню дефіциту державного бюджету до ВВП перевищила в 1996 році на 1,9 % і в 1997 році на 3,6 %. В подальші роки перевищення цих показників не допускалося. Тобто на даний момент часу умови Маастрихтського договору виконуються. Але швидке зростання об'ємів державного боргу, критична величина затрат на його обслуговування змушує шукати першопричини ситуації що склалася в нашій економіці і шляхи їх подолання.

З точки зору довгострокової стратегії управління державним боргом можна застосувати тимчасову структуру процентних ставок. Це означає що держава, використовуючи свої можливості, репутацію, створює найбільш привабливу тимчасову структуру боргу, беручи за відправну точку облігації максимально довшого використання. Мінімізація поточної вартості обслуговування державного боргу передбачає, що дохідність якісно однорідних обов'язків не повинні значно відрізнятися. Якщо якийсь папір забезпечує відносну економію для бюджету, то слід розширювати його емісію і навпаки. Якщо ж розглядати державний борг з іншої сторони то, по-перше, необхідна розумна стратегія управління державним боргом і поступова заміна короткострокових і дорогих боргів довгостроковими і дешевими; по-друге стратегія повинна бути гранично прозорою і ясною; по-третє необхідно створити особливе агентство по управлінню державним боргом [4,с.76-82].

Існує три основні форми покриття державного боргу [6,с.16-22]: 1.Добровільний ринковий кредит - розміщення цінних паперів на вільному ринку;2. Змушений квазіринковий кредит - ринкове оформлення фактичного державного боргу; 3.Адміністративний кредит НБУ Мінфіну.

Органічна взаємодія внутрішнього і зовнішнього боргів, забезпечення безперешкодного їх взаємного заміщення на основі проведення єдиної боргової політики, єдність планування і обліку всіх операцій по обслуговуванню і погашенню зовнішніх і внутрішніх державних запозичень дозволять: оптимізувати терміни обороту, погашення і доходність державних цінних паперів; оптимізувати бюджетні затрати на обслуговування державного боргу; своєчасно і в повному обсязі виконувати зобов'язання перед внутрішніми і зовнішніми кредиторами.

Основні шляхи оптимізації державного боргу і гарант уникнення нової кризи це:

- конверсія ОВГЗ тільки на добровільних началах;
- мораторій на зміну умов обслуговування банками бюджетів на протязі 2 років;
- досягнення первічного профіциту на рівні 3,6% ВВП;
- скорочення імпорту споживацьких товарів шляхом удосконалення тарифного регулювання;
- посилення валютного регулювання і застосування інших механізмів запобігання перетікання капіталу за кордон;
- моніторинг на виведення банківського надзору із організаційної структури НБУ;
- удосконалення системи оподаткування, підвищення ділової активності в країні, зменшення адміністративного тягаря на підприємницьку діяльність;
- реструктуризація заборгованості на умовах зниження боргового тягаря.

Оптимізація структури державного боргу на основі створення ефективної системи управління дозволить відновити довіру кредиторів до української держави, відновити участь держави на внутрішньому фінансовому ринку на вигідних умовах і вийти в найближчі роки на ринок зовнішніх запозичень, здійснити політику скорочення боргового тягаря на бюджет держави.

Лише за допомогою продуманого управління державним боргом можливо відродити фінансову систему і запобігти загрозі повної втрати довіри інвесторів як внутрішніх так і зовнішніх, що може відкинути Україну на декілька років назад - в епоху тотального дефіциту і неконтрольованої інфляції.

Література

1. Закон України “ О государственном бюджете Украины на 2005г.” №2285 – IV от 23.12.2004г.// Бухгалтерия.Налоги.Бизнес.-№1-2.С.5-38.
2. Іваненко Ю.Державний борг України в цифрах і не тільки. Чи є необхідність у його достроковому погашенні”// Вісник НБУ, грудень 2003р С.4-6
3. Козюк В.В. Державний борг: Монографія.-Тернопіль: “Карт-бланш”, 2002.-238с.
4. Рак Р.В. Теоретичні засади й можливості використання боргової стратегії //Фінанси України №5 2004р.с.76-82
5. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник.- К : Центр Навчальної Літератури, 2003.-312с.
6. Побединська В.О. Державний борг і шляхи його оптимізації// Фінанси України-1999р.-№2.-с.16-22

Витяг

З протоколу № 7 засідання кафедри фінансів від 14.03.05

Присутні: всі члени кафедри

Слухали: питання щодо рекомендації до друку у збірнику наукових праць ОДЕУ „Вісник соціально-економічних досліджень” статті здобувача Слатвінської М.О. на тему: „Державний борг: стан та шляхи оптимізації”.

Виступили: к.е.н., доц.. Хомутенко В.П.

Розглянуто причини виникнення державного боргу та шляхи оптимізації.

Проаналізовано підходи різних авторів щодо визначення державного боргу і вказано концепцію яка найбільш характерна для нашого часу.

Показано динаміку державного боргу України за 1996-2004рр., висвітлено основні етапи формування державного боргу в Україні.

Наукову новизну мають положення статті, що розкривають основні шляхи оптимізації державного боргу як гаранту уникнення нової кризи, а також розрахунок співвідношення державного боргу до ВВП та бюджетного дефіциту до ВВП по Україні, так як ці показники мають важливе значення для вступу в ЄС.

Підготовлені матеріали будуть заслухані на секційному засіданні за III пріоритетним напрямком „Регіональні проблеми розвитку реального сектора економіки” науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів ОДЕУ, академічних та вищих навчальних закладів України (квітень 2005р.).

Таким чином, стаття розкриває актуальну тему, вона тісно пов'язана з проблематикою кафедри, має теоретичний та практичний інтерес для фахівців та може бути рекомендованою до друку в збірнику наукових праць ОДЕУ.

Решта викладачів підтримала пропозицію Хомутенко В.П.

Ухвалили: рекомендувати до друку в збірнику наукових праць ОДЕУ статтю, яка оформлена з урахуванням вимог ВАК України.

Зав. кафедрою фінансів ОДЕУ, д.е.н.,проф.

Чернявський О.П.

Секретар

Кир'язова Т.О.

Відомості про автора

Слатвінська Марина Олександрівна – здобувач кафедри фінансів

1. Працює в Одеському державному економічному університеті (Одеська обл.. м. Одеса, вулиця Преображенська ,8, каб.322, кафедра фінансів);
2. Домашня адреса: Одеська обл.. м. Одеса, вул..Вільямса, 58/1, кв.13;
3. Телефон: дом. (80482) 47-12-76, роб.(80482) 23-23-88.